

Nr 2.

Ankom till riksdagens kansli den 19 juni 1914 kl. 4 e. m.

Utlåtande, i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t, angående innehavares av jordavsöndring befriande från utgörande av avgäld.

(2:a avd.)

I en inom andra kammaren väckt, till jordbruksutskottets förberedande behandling hänvisad motion, nr 9, har herr *Molin* i Dombäcksmark *m. fl.* hemställt, att riksdagen måtte besluta om skrivelse till Kungl. Maj:t, att det täcktes Kungl. Maj:t låta verkställa utredning om på vad sätt och under vilka villkor avsöndringsinnehavare måtte kunna befrias från avgäld och för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredning kan föranleda.

Till stöd härför har anförts följande:

»En samhällsklass, på vilken statsmakternas uppmärksamhet hittills i mycket ringa grad riktats och vilken, så att säga, fullständigt kommit på efterkälken, då åtgärder från statsmakternas sida vidtagits för de stora sociala frågornas lösning, är den självägande jordbrukare- eller arbetareklass, som besitter jordbruks- eller bostadslägenheter, för alltid avsöndrade från i mantal satt jord. Att denna samhällsklass, såsom här nedan vidare skall visas, genom allehanda lagstiftningsåtgärder på ett minst sagt upprörande sätt nedtryckts under skatter och undantagsbestämmelser, torde få tillskrivas företrädesvis den olyckliga omständigheten, att den hittills saknat egna representanter, som kunnat införa statsmakterna framhålla dess belägenhet och krav på rättvisa och hänsyn. Genom denna motion hava vi — ehuru själva ej tillhörande denna kategori av jordbrukare eller lägenhetsinnehavare — velat i rättvisans namn låta komma till riksdagens kännedom de missförhållanden, varunder sagda proletariat lider.

Det sätt, på vilket lagstiftningen sökt lösa jordfördelningsproblemet i vårt land, har — om man nu skall fälla ett allmänt omdöme — varit särdeles underhaltigt, och i den mån utvecklingen gått framåt, har den ena bedrövliga bristen efter den andra framträtt. Men ej nog därmed, bristerna ha med sig dragit över landet och särskilt Norrland det mesta av de sociala missförhållanden, som nu existera.

Dessa missförhållanden hava framför allt skapats genom jordens intima sammankopplande med beskattningen, så att jorden, i stället för att kallas, betecknas och anses för jord, kallades, betecknades och ansågs blott och bart såsom skatteenhet eller del därav. Den mantalsatta jorden var av sådan beskaffenhet. Det kunde tyckas, att skattebeteckningen å jorden borde spelat ut sin roll, då grundskatterna avskrevos och utskyldigheterna började utgå efter annan grund: taxeringsvärdena, men lagstiftarna ägde ej förutseende att låta jordfördelningslagarna anpassa sig efter de nya principerna utan höllo envist fast vid mantalet, som, ehuru förekommande i den äldsta jordeboken av 1542 trots alla ändrade förhållanden, som därefter kommit till stånd i och med utvecklingens fortgång, ännu dags dato existerar och bringar oreda och virrvarr och icke att förglömma oerhörda kostnader för den jordägande befolkningen, så snart det gäller jordfördelning, skifte e. d.

Tidskravet framtvang en möjlighet att sönderdela jord utan anlitande av dyrbara lantmäteriförrättningar och tillskapades då avsöndringsförfarandet, därvid som garanti mot missbruk stadgades, att intet hemman fick avsöndra mer än en femtedel av hela sin ägovidd. Det är hart när otroligt, att en sådan bestämmelse någonsin kunnat vinna form av lag, så mycket hellre som lagstiftarne borde vetat, att den mantalsatta jorden genom lantmäteriförrättningar kunde uppdelas i så små bråkdelar som helst, att hemmanens areal kunde växla från tusentals hektar till teoretiskt sett hur små arealer som helst och att bestämmelsen om femtedelen såsom högsta tillåtna avsöndring från hemman, större eller mindre, alltså var av intet som helst värde åtminstone såsom garanti för vare sig att avsöndringarna skulle bli för stora eller att hemmanen skulle bli för små. Skälet till bestämmelsen torde vara att söka uti det förhållandet, att lagstiftarna saknade förmåga att anpassa beskattningen efter tidskravet, så att man hellre såg, att de s. k. avsöndringarna, som ej fingo mantal, blevo skattefria än att skatte-lagstiftningen lades om och en var jordbit, evad den var mantalssatt eller ej, fick utgöra sin tribut av skatter. För att emellertid icke äventyra, att den mantalssatta jorden skulle genom avsöndringar mista något väsentligt av sin skattekraft, lagstiftades om den beryktade

femtedelen. Men meningen med anordningen, avsöndringsförfarandet, var också, av allt att döma, något annat, nämligen att därigenom tillskapa ett till ägarna av den mantalssatta jorden skattskyldigt proletariat. Då avsöndringarna under tiden, då alla skatter och onera huvudsakligen ålåde mantalet, praktiskt taget voro skattefria, var det tydligt, att den mantalssatta jorden såsom vederlag för denna frihet borde hava årliga avgälder från avsöndringsinnehavaren antingen i kontanter eller i dagsverken och innaturaprestationer. Genom denna anordning var staten och det allmänna säker om sitt, och ägarna till den mantalssatta jorden gynnades. Olyckligtvis utlämnades bestämmandet av storleken av de årliga avgälderna utan kontroll av staten åt hemmansinnehavarna själva, liksom det också utan kontroll överlämnades åt hemmansinnehavarna att avsöndra vilka ägor som helst av mantalssatta jorden, blott ägorymden ej översteg en femtedel av hemmanets hela areal.

Följden blev, att hemmansägarna i allmänhet till avsöndringar utlämnade och sålde allenast sådan jord, som till sin beskaffenhet var så dålig, att hemmansägaren själv ej ansåg sig hava någon större nytta av densamma. Förutom viss köpesumma fordrades jämväl årlig avgäld och i många fall även suspension av dikningslagen och stängselförordningen på det sättet, att dylikt i allmänhet helt och hållet vältrades på avsöndringsinnehavaren och hemmansägaren blev fri. I allmänhet fingo dessa avsöndringar, s. k. skogsrättigheter, betesrätt o. d. på hemmanets skogsmark i mera eller mindre vidsträckt grad. Vilka ödesdigra följder denna bedrövlige låt-gå- eller bekvämlighetspolitik fått för avsöndringsinnehavarna skall i det följande visas.

Genom de nya skattelagarnas tillkomst, varigenom stadgades, att skatterna ej längre skulle utgå efter mantal utan efter taxeringsvärden, blevo de från hemmanen gjorda avsöndringarna särskilt taxerade och på så sätt direkt skattskyldiga till stat och kommun. Men avsöndringarna förblevo icke desto mindre fortfarande skattskyldiga även till hemmanen. Ropen mot denna orättvisa lyckades göra sig så pass mycket hörda, att riksdagen såg sig nödsakad taga saken under övervägande, och tillkom så lagen av den 25 maj 1905 rörande avgäld från avsöndrad lägenhet. Att inför riksdagen referera denna lags allmänna bestämmelser torde vara överflödigt, men torde kunna fastslås, vad därom i riksdagsförhandlingarna skrivits eller ej, att lagen i fråga byggts på principen, att, därest avgäld från avsöndrad lägenhet enligt de bestämmelser, riksdagen funnit gott att bestämma, skulle befinnas överstiga det belopp, som kunde anses täcka avsöndringens andel av stamhemmanets allmänna utskulder vid tiden för upplåtelsen, den överskjutande andelen av avgälden

skulle fastställas att fortfarande utgå till stamhemmanet och att denna överskjutande andel sålunda hade karaktären av ränta å ett vid tiden för upplåtelsen åtaget, för all framtid hypotiserat skuldkapital. Ungefär samtidigt med denna avgäldslags tillkomst, varigenom statsmakterna trodde sig bereda den samhällsklass, som innehade avsöndringar från i mantal satt jord, avsevärd lättnad, ja, varigenom avgälderna skulle komma att i det närmaste bortfalla, vilket syntes framgå av den ifrågasvarande lagens första paragraf och varigenom de allra flesta *narrats* att tro att så skulle ske, ändrades lagen om väghållningsbesvärets utgörande på landet, så att alla fastigheter av vad slag och beskaffenhet de vara månne blevo ålagda vägskatts utgörande och allmänna vägarnas underhåll. Sammanställningen av dessa båda för avsöndringsinnehavarna olyckliga lagar synes giva vid handen, att statsmakterna gåvo med ena handen och togo med den andra. Återstår nu att se, hur verkligheten bevisat, att »gåvan» ej det ringaste motsvarade de nya skyldigheterna.

Det torde saknas motstycke i svenska lagstiftningens historia, att en lagstiftning så till den grad slagit bom som just avgäldslagen av den 23 maj 1905.

Ur det rikhaltiga material, som stått till vårt förfogande och som delvis skall företes inför vederbörande utskott, må här tagas några exempel.

1. Från ett hemman om 154,9430 har avsöndrades år 1893 en lägenhet om 4,2 har. Köpesumman var 1,350 kronor med rätt för avsöndringsrättsinnehavaren till mulbete för de kreatur, som å lägenheten kunde vinterfödas och att av vindfällan och torr skog årligen taga 10 lass långved av hemmanets skogsmark. Lägenhetsägaren förbands dels stängselskyldighet runt lägenheten (alltså en suspension av stängselförordningen) varvid ej av kontraktet framgår, att lägenhetsägaren har rätt att av hemmanets skog taga nödigt gårdselvirke, dels en årlig avgäld av 10 kronor. Det är att märka, att lägenheten i vad angår jordens beskaffenhet är den sämsta, som på vida områden står att uppleta, enär ägorna uteslutande bestå av stenig grusbacke. Fastställelse av avgälden i fråga söktes år 1913 av hemmansägaren-bolaget. Av utredningen i ärendet framgick, att hemmanets uppskattade areal utgjorde 21,773 har och lägenhetens areal 0,4925 har. Enligt häradskrivarens intyg utgingo vid tiden för avsöndringen utskylderna till kronor 31,69 för hemmanet. I övrigt utgingo inga utskylder efter mantalet, heter det i sagda intyg. Utskylderna till klockare och präst samma år voro tillhoppa kronor 48,54, men eftersom dessa utskylder icke utgingo efter mantalsräkning, medtogos de ej. Alltså bestämdes den andel av hemmanets allmänna utskylder, som belöpte sig å avsöndringen, enligt följande uträkning:

$$21,773 : 0,4925 = 31,69 : X$$

$$X = 0,72.$$

Från avgälden	kronor 10: —
avräknades	» 0: 72
och fastställdes avgälden till	<u>kronor 9: 28</u>

Genom Konungens befallningshavandes utslag har avsöndringsrättsinnehavaren dömts att från och med år 1907 betala sagda summa årligen för all framtid. Ägaren till avsöndringen har alltså fått utbetala 7 års resterande avgälder med kronor 64: 96 samt har att sedan årligen från och med 1914 utbetala kronor 9: 28. Det torde verkligen kunna ifrågasättas, om avdraget: summa 72 öre kan anses såsom någon som helst »lättnad». Detta är vad statsmakterna givit av sina håvor åt den ifrågavarande avsöndringsrättsinnehavaren. Återstår att se vad statsmakterna tagit i gengäld. Avsöndringen är nu taxerad till 2,000 kronor, följaktligen deltagar densamma med 20 vägfyrek i vägskatten. Då densamma år 1913 utgick med 40 öre per fyrek, måste avsöndringens rättsinnehavare utbetala 8 kronor i vägskatt. Men ej nog därmed, han har också erhållit 79 meter landsväg att underhålla. Då ägaren till dessa »förmåner» saknar häst, måste han årligen leja och betala sådan och torde underhållet kunna uppskattas till minst 6 kronor årligen. För »gåvan» 72 öre har alltså sagda lägenhetsägare ålagts att enbart för vägväsendet gengälda med $8+6=14$ kronor, förutom skyldigheten att erlægga bevilling i likhet med andra fastigheter.

2. Ett hemman om 186,5213 har verkliga och till 16,9726 har uppskattade ägor. En därifrån år 1892 för en köpeskilling av 3,000 kronor avsöndrad lägenhet om 18,9500 har verkliga och 0,9023 har uppskattade ägor. Avgälden 20 kronor. Utskylderna för stamhemmanet år 1892 efter mantalet kronor 61: 51. Utskylderna till kommunens allmänna hus, klockare och präst voro kronor 19: 55, men, eftersom dessa sistnämnda utskylder ej utgingo efter mantalet, medräknades de ej.

Ekvationen blev alltså:

$$16,9726 : 0,9023 = 61,51 : X$$

$$X = 3,28.$$

Från avgälden	kronor 20: —
avräknades	» 3: 28
och fastställdes avgälden till	<u>kronor 16: 73</u>

Avsöndringen, numera taxerad till 4,000 kronor, utgör vägskatt efter 40 fyrk å 40 öre = ...	kronor 16: —
Därtill kommer in natura underhåll 134 meter landsväg allra minst värderat till årligen	» 12: —
	<hr/> Summa kronor 28: —

»Gåvan» 3: 28. »Gengälden» 28: — förutom bevillningen. Reflektionerna göra sig själva. Ägaren till avsöndringen år 1913° ålagd att sedan 1907 betala 16: 73 om året. Alltså först i en summa kronor 117: 11 samt från och med år 1914 kronor 16: 73 om året.

Det torde vara överflödigt att framdraga flera exempel, då alla övriga fall, som kommit till vår kännedom, äro likartade.

Vad som härutinnan mest frapperar är att varsebli, hurusom lagen den 25 maj 1905 kringskurit alla möjligheter för avsöndringsrättsinnehavarna att få någon väsentlig nedsättning i avgälderna. En sådan kringskärning är först och främst stadgandet, att jämförelsen mellan stamhemmanet och avsöndringen ej får ske efter den verkliga utan efter den uppskattade arealen. En annan åter, att endast sådana utskylder, som vid tiden för upplåtelsen åläge mantalet, få räknas med. Man torde med fog kunna framställa frågan: Var står det skrivet, att avgäldssystemet uteslutande avsåg att vara stamhemmanen till hjälp i utskylderna efter mantalet? Kan ej lika gärna antagas, att avgälderna skulle utgöra ett bidrag i alla stamhemmanets utskylder och onera, vägunderhåll m. m., varifrån avsöndringarna enligt äldre författning voro fria? Och varför ej taga hänsyn till de otaliga skyldigheter, såsom diknings- och stängselskyldighet, underhåll i byvägar m. m., som stamhemmanen befriade sig ifrån och i avhandlingarna vältrade över avsöndringarna?

Ju mindre avsöndringen är i förhållande till stamhemmanet dess mindre avdrag erhålles. Detta kan ock uttryckas så: ju fattigare lägenhetsägaren är, dess mer skall han klämmas efter.

Själva jämförelsen mellan å ena sidan stamhemmanet och å andra sidan avsöndringen vilar för övrigt på alldeles orättvis grund. Ty »jämförelsen» måste bli haltande, då man ej jämför likartade saker. En jämförelse är först då på sin plats, då alla omständigheter tagas med i räkningen. Alltså borde jämförelsen, om någon rättvisa finge göra sig gällande, omfatta å ena sidan stamhemmanets fördelar såsom mantalssatt jord med andel i och avkomst av samfälligheter, dess i vissa fall erhållna befrielse från diknings- och stängselskyldighet m. m. och dess nackdelar tillfölje upplåtelsen, och å andra sidan avsöndringens fördelar

och olägenheter, varvid hänsyn icke blott och bart borde tagas till förhållandena den tid avsöndringen uppläts, utan jämväl till de förhållandena, som nu råda, varvid särskilt den lättnad bör skärskådas, som tillkommit stamhemmanet därigenom att avsöndringarna i likhet med stamhemmanen numera utbetala bevilling och vägs katt och ombesörja in natura landsvägsunderhåll.

Avgälderna från de redan dem förutan hårt betungade avsöndringsinnehavarna måste bort. I de fall, stamhemmanen i sådant avseende verkligen skulle bli lidande, sedan rättigheter och skyldigheter omsorgsfullt blivit avvägda, är det statens plikt att bekosta avlösningen, då staten själv ytterst råår för det hela och rättvisligen borde taga konsekvenserna av sin egen lagstiftning.

Slopandet av avgälderna bör ske efter hela linjen även sådana avgälder, som redan »lagligen fastställts», vadan en ny lagstiftning i ämnet borde hava retroaktiv verkan. Om det ej torde kunna ifrågasättas, att hemmansägarna skola återbetala de avgälder, som uttagits på laglig väg sedan 1907, så borde dessa pengar vid slutuppgörelsen tagas med i räkningen såsom ett plus till alla de skäl, som tala för att de synnerligen orättvisa avgälderna böra avskaffas åtminstone för framtiden.

Ägnat att väcka ej ringa förvåning är, att denna samhällsklass, varom här är fråga, icke alls blivit omnämnd i den eljest så gedigna utredning om emigrationen, som professor G. Sundbärg nyligen avlämnat. Ej minst därför torde det ej nu vara en dag för tidigt, att uppmärksamheten äntligen fästes på densamma. Därest, såsom vi våga hoppas, riksdagen bifallar vår hemställan, att en grundlig utredning genom Kungl. Maj:t kommer till stånd rörande ovan antydda missförhållanden, vore det av synnerlig vikt, att representanter för de samhällsklasser frågan företrädesvis gällor finge tillfälle att deltaga i utredningsarbetet.»

Därjämte hava motionärerna åberopat en vid innevarande års första lagtima riksdag inom andra kammaren av herrar Sundström och Hedström väckt motion, nr 29, med enahanda yrkande som den förevarande och i övrigt av följande lydelse:

»Det råder ett allmänt missnöje hos en mycket stor del av den jordbrukande befolkningen i Norrland, nämligen dessa avsöndringsinnehavare, som måste utbetala årlig avgäld till hemmansinnehavarna.

Under den tid, då avsöndringsinnehavarna ej deltog i grundskatt, roteringsskyldighet och vägunderhåll, ansågs det vara i sin ordning, att de betalade avgäld till stamhemmansinnehavarna, på vilka dessa skatter vilade.

Lagen föreskrev ju också, att lagfart ej kunde fås å sådant fång, för vilket avgäld ej var föreskriven att årligen utgå, varför det även alltid i köpekontrakten bestämdes, att en viss avgäld i pengar eller dagsverken skulle utgå från avsöndringen till stamhemmanet. Härigenom fingo avsöndringsinnehavarna indirekt deltaga i dessa utgifter till det allmänna, vilka enligt skattelagarna endast skulle utgå ifrån bönderna. Men på detta sätt fingo de icke endast betala sin andel utan *mera*, därigenom att avgälden ej avpassades i proportion till stamhemmanets skatter utan togs i allmänhet högre än avsöndringens andel i skatten.

Det är denna s. k. överskjutande del, som av avsöndringsinnehavarna betraktas såsom en särskild skatt till bönderna, då nu torparna ej äro befriade ifrån några allmänna utskylder. När således avsöndringsinnehavarna numera i skatteavseende äro likställda med bönderna, anse torparna eller avsöndringsinnehavarna, att deras avgäld borde helt avskrivas.

Formellt har ju även avgälden blivit avskriven genom lag av den 25 maj 1905, vilken bland annat stadgar följande:

»Från lägenhet, vilken för alltid från stamhemmanet avsöndrats och för vilken enligt äldre författning om enskiftesdelning eller jordavsöndring avgäld till hemmanet blivit fastställd eller bort fastställas, skall med nedan angivna inskränkningar, efter den 31 december 1906 avgäld icke utgå. Denna regel är underkastad följande tvenne inskränkningar. Har på grund av förbehåll vid lägenhetens upplåtande fastställts *högre* avgäld än vad vid jämförelse av ägornas storlek och *bekaffenhet* kan anses hava motsvarat vad av hemmanets allmänna utskylder å lägenheten belöpte, eller har förbehåll gjorts om sådan högre avgäld, utan att fastställelse ägt rum, är hemmanets innehavare berättigad att få den överskjutande delen av avgälden fastställd att fortfarande av lägenheten utgå.» — —

När denna lag kom, trodde avsöndringsinnehavarna i allmänhet, att avgälden skulle avgå. På en del platser började emellertid en del hemmansinnehavare att hos Konungens befallningshavande begära fastställelse å den s. k. överskjutande delen. Då visade det sig, att i realiteten hade denna lättnad i avgäldsutgifter, som 1905 års lag avsåg, så gott som ingen betydelse. Ty nästan hela avgälden skulle fortfarande utgå; endast några ören av en avgäld på 10 å 12 kronor fick avräknas som avsöndringens del i hemmanets skatt vid tiden för avsöndringen, det övriga, den överskjutande delen, skall fortfarande utgå ifrån lägenheten. — Att denna överskjutande del blir så stor, det beror på den beräkningsgrund, som användes vid uträkningen av lägenhetens andel i hemmanets förutvarande skatt.

Lagen säger, att beräkningen skall grundas på »ägornas storlek och beskaffenhet». Ägornas storlek blir — enligt den beräkningsgrund, som tillämpas — beroende av, huruvida lägenheten är belägen på in- eller avrösningsjord; och torde det från juridisk synpunkt därför anses, att in- och avrösningsjord *alltid* är av olika beskaffenhet. Detta är ju även riktigt, om det endast tages hänsyn till jordens olika natur av att vara in- eller avrösningsjord.

Nu är det så, att nästan alla avsöndringar ligga på avrösningsjord. Denna reduceras till arealen från 10 till 1 — det kan vara något olika i olika fall, men beräkningsgrunden är mycket nära detta förhållande — d. v. s. att 10 hektar avrösningsjord anses lika med 1 hektar inrösningsjord.

Det är då klart, att en lägenhet, som ligger på avrösningsjord, blir ofantligt reducerad till sin areal, vilket gör, att lägenhetens andel av hemmanets förutvarande skatt blir mycket liten, och den överskjutande delen, som fortfarande skall utgå, blir stor.

Det är dock alldeles tydligt, att jorden i stamhemmanet och avsöndringen är från jordbrukssynpunkt sett precis av samma beskaffenhet. Det är odlad jord i båda fallen och under samma kultur, fastän avsöndringen ligger på avrösningsjorden. Men just den omständigheten gör, att avsöndringen blir så starkt reducerad till sin areal.

Det kan visserligen invändas, att hemmanets avrösningsjord i övrigt reduceras på samma sätt. Men det är en ofantlig skillnad på detta slag av avrösningsjord och avsöndringen. Hemmanets avrösningsjord är skogsmark och impedimenter med undantag för någon skogsslått av relativt mindre värde, under det att avsöndringens jord är — som förut är nämnt — under jordbrukskultur i lika hög grad som hemmanets inägojord, som vid jämförelsen upptages till sin *verkliga* areal.

En stor del av bönderna anse också, att det icke är rättvist, att denna avgäld fortfarande skall utgå, då avsöndringsinnehavarna äro betungade av skatter till det allmänna i jämförelsevis minst lika hög grad som hemmansinnehavarna. På grund härav är det många, som icke alls utkräva avgälden eller söka fastställelse av densamma. Emellertid är det största delen, som utkräva avgälden till fullt belopp, ty de anse, att den överskjutande delen måste betraktas som en del av köpesumman. Hade icke denna överskjutande del av avgälden varit, resonerar man, så hade den ursprungliga köpesumman varit större.

Om man emellertid gör jämförelse emellan priset på stamhemmanens jord och avsöndringarnas, visar det sig, att fastän denna avgäld utgår, är de senares jord väsentligt dyrare per hektar än de förras.

På samma sätt är det även med taxeringsvärdet: hemmanet är jämförelsevis mycket lägre taxerat än torpet, varför avsöndringsinnehavaren är mera betungad av de skatter, som utgå efter fastighetstaxering.

Det kan ju även framhållas, att det här är fråga om mycket små summor i pengar, då avgälderna i de flesta fall äro mellan 10 à 20 kr. årligen. Men den, som känner till dessa torparens ekonomiska bärkraft, är fullt på det klara med, att denna avgäld för *dessa* ej är någon obetydlighet utan tvärtom ganska betydande. Och då härtill kommer avgäldens karaktär av skatt till de enskilda från dem, som i allmänhet ha det i ekonomiskt avseende sämst ställt bland jordbrukarne, är det ej underligt, att missnöje råder.

I en del fall måste avgälden betraktas som fullt rättvis, och det är då det i köpekontrakten står föreskrivet, att avgälden skall utgå för något visst ändamål som t. ex. vedbrand, husbyggnad och mulbete eller någon annan rättighet. Så är det även med den avgäld, som utgår från lägenheter, avsöndrade efter avgäldstväangets avskaffande genom 1896 års lag.»

Utskottet.

Frågan om avsöndrade lägenheters befriande från att utgöra avgälder till stamhemmanen har vid upprepade tillfällen varit föremål för statsmakternas prövning och jämväl föranlett lagstiftningsåtgärder, vilka varit ämnade att slutgiltigt lösa densamma. Då motionärerna nu synas vilja göra gällande, att detta syfte icke vunnits, utan att ytterligare åtgärder skulle vara därför erforderliga, tillåter sig utskottet i korthet erinra om den huvudsakliga innebörden av nu gällande lagbestämmelser i ämnet ävensom om de förhållanden, vilka nämnda bestämmelser varit avsedda att reglera.

Under det att den nu gällande lagen om hemmansklyvning, ägostyckning och jordavsöndring den 27 juni 1896 icke innehåller någon föreskrift om avgälds läggande å avsöndrad lägenhet, rådde beträffande alla äldre lägenhetsupplåtelse, vilka ägt rum med stöd av kungl. förordningen den 6 augusti 1881 eller ännu tidigare lagstiftning rörande jordavsöndring, det förhållande, att årlig avgäld skulle erläggas till stamhemmanet.

Stadgandena härom hade otvivelaktigt tillkommit med hänsyn till de sedan gammalt rådande jordbeskattningsgrunderna. Enär å jorden vilande räntor och allmänna utskylder i allmänhet utgjordes efter mantalet såsom beskattningsgrund, svarade ett hemman, även sedan en del av dess område därifrån avsöndrats, fortfarande för hela beloppet av dessa hemmanet omedelbart åliggande skatter. För att emellertid icke,

till följd av skedd avsöndring, hemmanets skattekraft skulle minskas, tillkom berörda stadgande om avgäld, som skulle från avsöndringen utgöras till förmån för stamhemmanet, och förbehöll sig staten kontrollen över att detta skattebidrag i varje fall komme att bliva proportionellt tillräckligt. I sistnämnda hänseende föreskrev 1881 års förordning, att den årliga avgälden ej finge understiga vad av hela stamhemmanets räntor och övriga allmänna utskylder efter uppskattning belöpte å den avsöndrade lägenheten, ävensom att det i varje särskilt fall skulle tillkomma Kungl. Maj:ts befallningshavande att pröva föreslagen avgälds storlek samt fastställa densamma, där den befundes tillräcklig, men i annat fall bestämman den högre avgäld, som för ändamålet erfordrades.

Emellertid medförde skattelagstiftningen efter år 1881 betydande förändringar med avseende å jordbeskattningen. Till följd av dessa förändringar, om vilkas närmare innebörd utskottet icke behöver erinra, hava numera den grundskatt samt övriga allmänna utskylder och besvär, som förut vilat omedelbart å hemmanen, till största delen antingen avskrivits eller omlagts att utgöras efter sådan grund, att de avsöndrade lägenheterna däri deltaga.

De betydande skattelindringar, som sålunda bereddes innehavare av i mantal satt jord, kommo emellertid icke i motsvarande mån avsöndringsinnehavare till godo genom minskning i de ursprungligen bestämda avgäldsbeloppen. Endast i *ett* hänseende tog lagstiftningen hänsyn därtill, att avsöndring, som blivit självständigt beskattningsföremål och därvid övertagit sin andel av onus, som förut helt påvilat dess stamhemman, kunde äga anspråk på att vinna en däremot svarande lindring uti avgäldsskyldigheten. Lagen angående väghållningsbesvärets utgörande på landet den 23 oktober 1891, varigenom vägunderhållet in natura ålagts även annan jordbruksfastighet än hemman, medgav nämligen, uti § 10, innehavare av avsöndrad lägenhet, för vilken avgäld till stamhemmanet fastställes, rätt att, om därvid tagits hänsyn till den på lägenheten belöpande andel av stamhemmanets väghållning, i ersättning för den skyldighet i detta hänseende, som enligt lagen numera skulle av lägenhetens innehavare utgöras, njuta befrielse från så stor del av avgälden, som med avseende å de förhållanden, vilka voro för handen, då avgälden fastställdes, kunde anses hava motsvarat lägenhetens andel i väghållet. Bortsett från nu nämnda medgivande för visst fall, skulle emellertid avgälderna fortfarande utgå oavkortade, oaktat de tid efter annan gällande förordningarna angående jordavsöndring uppenbarligen icke föreskrivit avgäld för annat ändamål än såsom bidrag till stamhemmanets räntor och övriga utskylder. Detta missförhållande blev

givetvis alltmera uppenbart i samma mån grundskatteavskrivningen fortskred. Och så uppstod frågan om ändrade bestämmelser rörande avgälds utgörande.

Redan tidigt framträdde emellertid vid denna frågas behandling en betydande svårighet, som stod i nära sammanhang med ett i förevarande motion tydligen föga beaktat förhållande. Enär det nämligen vid varje lägenhetsupplåtelse var lämnat parterna fritt att överenskomma om storleken av den avgäld lägenheten skulle utgöra, och denna avtalsfrihet vanligen begagnades så, att avgäldsbeloppet sattes högre än som vederbort, ifall hänsyn allenast skulle tagits till dess tillräcklighet såsom skattebidrag, kunde med visst fog göras gällande, att i sådant fall den del av avgäldsbeloppet, som översteg sådant bidrag, i själva verket utgjorde en privaträttsligt grundad prestation utöver den i lag föreskrivna, och sålunda närmast vore att anse såsom en del av vederlaget för upplåtelsen.

Förhållandet blev ej annorlunda i de fall, då avhandling om lägenhetsupplåtelse författningsenligt underställdes Kungl. Maj:ts befallningshavandes prövning. Sagda myndighets prövningsrätt innebar nämligen icke någon befogenhet att sänka förslaget avgäldsbelopp, därest detsamma befanns överstiga på lägenheten belöpande andel i hemmanets utskylder. Ofta inträffade det därför, att det fastställda avgäldsbeloppet kom att överstiga sagda andel. Men den omständigheten, att i sådant fall fastställelse måst meddelas å hela den avtalade avgälden, var naturligtvis icke i och för sig tillräcklig att beröva den del av avgälden, som verkligen var en privat rätt, denna dess egentliga karaktär.

Nu berörda förhållande var tydligen ägnat att väcka betänkligheter mot en sådan åtgärd som att utan vidare avskryva ifrågavarande avgälder. Uppgiften blev i stället att söka anpassa lagstiftningen efter avgäldernas antydda sammansatta natur.

Sedan 1896 års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t anhållit om utarbetande av förslag till lagstadgande, huru för avsöndrad lägenhet måtte vinnas sådan nedsättning i till stamhemmanet utgående avgäld, som motsvarade de lättnader i avseende å beskattning, som hemmanet vunnit efter lägenhetens upplåtande, har genom lag den 25 maj 1905 stadgats, att från lägenheter, vilka före den 1 januari 1897 blivit för alltid avsöndrade, avgäld i allmänhet skulle upphöra att utgå efter den 31 december 1906. Därvid har dock, såsom i motionen erinras, medgivits, att där, vid lägenhetens upplåtande, förbehåll gjorts om högre avgäld än som, vid jämförelse av ägornas storlek och beskaffenhet, kunde anses hava motsvarat vad av stamhemmanets allmänna utskylder å lägenheten belöpte, den överskjutande delen av avgälden finge, sedan hemmanets ägare därom

ansökt hos Kungl. Maj:ts befallningshavande, fastställas att fortfarande av lägenheten utgå från och med år 1907. Ansökan om dylik fastställelse skall dock, vid äventyr att hemmansägaren eljest förlorar sin rätt, hava skett före den 1 januari 1917.

I motionen har nu såsom en huvudsaklig anmärkning mot denna lag framhållits, hurusom densamma i det övervägande flertalet fall, långt ifrån att, såsom väntat varit, betyda befrielse från avgälds erläggande, i stället medfört allenast jämförelsevis mindre betydande nedsättningar i avgäldsbeloppen. Utskottet vill gentemot denna anmärkning erinra, att nämnda lag icke avsett att bereda lägenhetsinnehavare någon ovillkorlig rätt att vinna befrielse från skyldigheten att erlägga avgäld. Den tillkom fastmera för att råda bot på ovan anmärkta missförhållande, att lägenhet fortfarande skulle bidra till stamhemmans förutvarande skatt trots de jämkningar som däri skett.

Fasthålles denna synpunkt, förefaller det även, som om motionärer-
nas anmärkningar mot den *beräkningsgrund*, som av lagen blivit stad-
gad vid bestämmandet av lägenhets andel i stamhemmans förutvarande
utskylder, principiellt äro mindre väl grundade. Utskottet vill visser-
ligen icke förneka, att den del av avgälden, som enligt sagda grund-
lagligen får antagas hava vid tiden för avsöndringen motsvarat på lä-
genheten belöpande skatt, i vissa fall kan synas oproportionerligt låg,
om hänsyn nämligen tages till sådana ändrade förhållanden, exempelvis
i avseende å lägenhets jordkultur, som i motionen framhållits. Men
å andra sidan torde, enligt utskottets mening, den stadgade beräknings-
grunden vara den under givna förutsättningar principiellt riktigaste vid
ordnandet av hithörande rättsförhållanden, vilka givetvis böra bedömas
enhetligt och efter gemensamma grunder. Att därvid den enda säkra
utgångspunkten torde vara rättsförhållandenas gestaltning vid tiden för
deras uppkomst, synes utskottet ofrånkomligt. Motionärerna hava heller
icke givit anvisning på någon annan, bättre beräkningsgrund. Deras
yrkande går, såsom synes, i stället ut på avgäldernas fullständiga av-
lägsnande.

Häremot talar givetvis i främsta rummet den av utskottet redan
framhållna omständigheten, att avgälden ofta framstår såsom en delvis
privaträttslig företeelse, närmast att anse såsom ogulden köpeskilling,
som säljaren förbehållit sig i form av årlig skuldränta, och som
sålunda icke rättvisligen kan eller bör utan vidare avskrivas i likhet
med sådan avgäld eller beståndsdel av avgäld, som ägt skattebidrags
karaktär.

Denna synpunkt kan emellertid icke tillerkännas helt avgörande betydelse för frågan om avgäldernas bestånd, och det har ifrågasatts, huruvida, ur det allmännas synpunkt, den grundsatsen vore fullt försvarlig, att privata rättigheter under alla omständigheter oföränderligt borde upprätthållas. I avseende å sådana privata avgälds rättigheter, varom här är fråga, har det framhållits såsom varken med modern rättsåskådning överensstämmande eller eljest önskvärt, att å vissa fastigheter ständigt skulle komma att vila en särskild, vid annan jord ej ifrågakommande avgäld, vars ursprungliga tillkomst endast möjliggjorts genom skattelagstiftningen och som med hänsyn därtill kan betecknas såsom en skatt, men en skatt, som numera erlägges till en enskild man och icke, ens indirekt, till det allmänna.

Sistnämnda betraktelsesätt var också bestämmande för tillkomsten av lagen angående avlösning av avgäld från avsöndrad lägenhet den 19 april 1907, varigenom innehavare av lägenhet, för vilken avgäld fastställdes jämlikt 1905 års lag, tillförsäkrats rätt att, även mot bestridande av stamhemmanets ägare, få avgälden avlöst mot ersättning, som, där ej annorlunda avtalats, skall utgå med ett penningbelopp, motsvarande 22 gånger den årliga avgälden.

Det synes utskottet anmärkningsvärt, att motionärerna, vilka ägnat en ingående kritik åt 1905 års lag, icke alls funnit anledning beröra bestämmelserna i 1907 års lag om avlösningssätt, varmed lagstiftningen rörande avgäld blivit fullständigad. Genom nämnda bestämmelser har dock avgälden frigjorts från den egenskap av orubblighet, som efter antagandet av 1905 års lag främst kunde giva anledning till missnöje.

Utskottet måste för sin del anse, att lagstiftaren, genom stadgandet om avlösningssätt, på ett lyckligt sätt löst svårigheten att, med ett tillbörligt respekterande av enskildas berättigade intressen, förena nödig hänsyn till det allmänna intresse, som numera utdömt systemet med privata jordavgälder.

På grund av vad sålunda anförts, får utskottet hemställa,

att förevarande motion icke må av riksdagen bifallas.

Stockholm den 16 juni 1914.

På jordbruksutskottets vägnar:

D. PERSSON i Tällberg.

Vid slutbehandling inom utskottet av förestående ärende hava närvarit herrar:
Persson, Ericsson, Odelberg, Pers, Fahlén, Lindblad, Holmquist, Nilsson i Tånga,
Öberg och Kronlund, Ingeström, Barthelson, Tysk, Wallentin, Bosson och Nilsson i
Linnås.

Reservation

av herr *D. Persson.*
